

BOON (Herman), *Enseignement primaire et alphabétisation dans l'agglomération bruxelloise de 1830 à 1879*; Louvain, 1969, XXXVII-454 pp. (Université de Louvain. Recueil de travaux d'histoire et de philologie, IVe série, fasc. 42).

Herman Boons studie over het lager onderwijs in Brussel en de randgemeenten in 1830-1879, is niet alleen gericht op de groei en de onderlinge verhoudingen van de verschillende soorten onderwijs, maar beoogt tevens een onderzoek naar de waarde en de kwaliteit van dit onderwijs waarin de taalsituatie een grote rol speelt.

Vooraleer tot het eigenlijk objekt van zijn studie te komen, geeft

hij eerst een overzicht van de schoolpolitiek van Willem, vooral dan in verband met de Brusselse verhoudingen. Hij komt tot het besluit dat de Brusselaars zich hierover niet konden beklagen : "Sauf quelques cas exceptionnels, la politique du monopole est appliquée avec une très grande modération et beaucoup de réalisme. Le bilan est assez positif" (p. 23). Vervolgens geeft de auteur een overzicht van de voor het onderwijs belangrijke wetten van 1836, 1842 en 1879 met hun implicaties. Vooraleer dan over te gaan tot de eigenlijke analyse gaat hij na waaruit de bevolking bestaat van ieder der verschillende sekties van de stad en van de randgemeenten waarop de scholen zouden ontstaan. Hiervoor doet hij beroep op de tellingen in verband met de bevolkingsaan-groei, de procentuele verhouding van het aantal gezinnen dat beschikt over een huis zonder, met één, of met twee verdiepingen, het aantal gezinnen dat in één, in twee of in drie kamers woont, en het aantal behoeftigen dat officiële steun kreeg. Aan de hand hiervan is de auteur in staat de efficiëntie en de lacunes van de onderwijspolitiek precies te volgen. Zijn inleidend deel besluit hij met een kritische waardering van de verscheidene bronnen die in aanmerking komen voor de studie van het analfa-betisme : de officiële tellingen, de huwelijksakten en de militie-lijsten.

In chronologische volgorde behandelt hij dan het lager onder-wijs tot 1842, en het lager onderwijs erna, eerst voor Brussel zelf, vervolgens voor de randgemeenten.

De grote lijnen van deze evolutie zijn in het kort als volgt weer te geven : na de revolutie treedt een onderwijsvacuüm op. Gemiddeld duurde het één tot twee jaar vooraleer de scholen opnieuw in gang raakten, nu zonder de hulp van de uitgewezen Hollandse onder-wijzers. Terwijl de gemeente tot 1842 genoegen neemt met 3 lagere scholen, is het aantal partikuliere scholen, die meer afgestemd zijn op betalende leerlingen, nog even groot als in de Hollandse tijd : 123 met pensionaten in 1827 tegen 120 in 1834. Gemiddeld bestaan deze scholen slechts twee of drie jaar en in vele is het onderwijs be-perkt tot godsdienst (6 op de 17 in de VIIIe sektie in 1834). Be-langrijk zijn eveneens de adultenscholen, die 's winters tot 500 leer-lingen tellen. Tot volwassenen worden gerekend zij die werken, dus ook zij die op 10-12-jarige leeftijd de school hebben verlaten : "les adultes de plus de 13 ans". In de randgemeenten, nog overwegend ruraal, raakt het onderwijs in deze periode moeilijk boven het em-bryonaire karakter uit. De gemeentebesturen maken gebruik van de vrijheid er niets voor te moeten doen.

De periode na 1842 valt uiteen in twee grote delen met de be-noeming van J. Anspach in 1861 tot burgemeester als scheidings-

punt. Van 1842 tot 1861 werden te Brussel 3 nieuwe scholen opgericht; van 1861 tot 1879 : 8. Maar spijs deze geweldige aangroei dient ook nog in deze tweede periode een aantal inschrijvingen geweigerd wegens plaatsgebrek : 1.094 in 1864, terwijl men in 1879 500 kinderen weigert met als argument dat ze niet in Brussel zelf wonen.

Globaal gezien was de situatie van 1846 tot 1880 als volgt : de bevolking van Brussel was toegenomen met 32 ^o/_o; de leerlingen van de gemeentelijke en de aangenomen scholen met 248 ^o/_o; het aantal leerlingen van de katholieke instellingen met 54 ^o/_o. Voor de randgemeenten is het aandeel van beide onderwijsnetten meer evenredig verdeeld.

In het zeer interessante laatste hoofdstuk stelt de auteur zich de vraag in welke mate er, spijs alle cijfers, van onderwijs kon sprake zijn. Het aantal onderwijzers blijft voor de ganse periode beperkt, en van dit aantal heeft slechts een minderheid een diploma : 11 op 45 in 1853. Pas op het einde van de periode neemt de gemeente hiertegen adequate maatregelen : in 1874 wordt te Brussel een normaalschool opgericht. Met of zonder diploma dienden deze onderwijzers soms aan 100 tot 200 kinderen 'les' te geven, hierin bijgestaan door monitoren die zelf slechts één of meer jaar ouder waren dan de leerlingen. Het overgaan van de leerlingen van de ene klas naar de andere geschiedde zelden op kwaliteitsnormen, die pas vanaf 1875-77 met het invoeren van eindejaarsexamens objectief mogelijk werden, maar wel op grond van de beschikbare plaatsen.

De rol die het taalprobleem hierbij stelt is niet erg duidelijk. Ofschoon de bronnen hiervoor eerder moeilijk te vinden zijn, kan de auteur stellen dat het onderwijs hoofdzakelijk in het Frans geschiedde, terwijl de meerderheid van de leerlingen die gratis onderricht genoten, van huize uit nederlandstalig waren. De betalende leerlingen werden immers geweerd in het gemeentelijk onderwijs. Anspach verzette zich hevig tegen het inrichten van Vlaamse klassen, terwijl Buis moest toegeven dat de wens van de ouders ook in die richting liep. Pas in 1878 wist Buis de Vlaamse klassen erdoor te krijgen.

Met dit hoofdstuk heeft Herman Boon zeer grondig alle statistische gegevens i.v.m. het onderwijs gerelativeerd maar terzelfdertijd ook de vraag gesuggereerd naar het eigenlijke waarom van dit onderwijs. Het gebruik van het Frans, de immens grote klassen, het systeem van het overgaan, wekken de indruk dat het stadsbestuur niet in de eerste plaats bekommerd was om deze kinderen op efficiënte wijze het lezen en het schrijven bij te brengen. Welke waren dan de redenen ? Terwijl anderzijds vanaf 1860 wel expliciet kan gespro-

ken worden van een uitgesproken behoefte aan dergelijke vorm van onderwijs vanwege de lagere bevolgingsklassen, die de wensen of de verwachtingen van de overheid in kwantiteit overtreft. Welke evenwel de diepere oorzaken zijn voor deze snel stijgende belangstelling van de laagste klassen voor deze vorm van 'onderwijs' is zelden of niet in de bronnen tot uitdrukking gekomen. Anderzijds is deze stijgende belangstelling het basisverschijnsel waardoor al het overige bepaald werd. Zonder twijfel zijn er verscheidene redenen die in afwisselende mate hun invloed hebben laten gelden. Als behoeften van onderaan kunnen zeker worden aangestipt : kinderen waarvan beide ouders werkten waren veiliger op school dan op straat of thuis. Een kwantitatieve vergelijking van enerzijds het verschijnsel van het samen werken der ouders en anderzijds de stijging van de bevolking van de kosteloze lagere scholen zou hiervoor noodzakelijk zijn. De auteur heeft anderzijds ook vastgesteld dat de ouders deze kennis van het Frans die de kinderen verwierven door steeds naar frans-talige onderwijzers te luisteren, ofschoon deze soms wel een samenvatting van hun les in het 'Nederlands' moesten geven, op prijs stelden. Een degelijk onderricht was dan inderdaad niet noodzakelijk tegenover deze wensen. Vanaf welk ogenblik kan men dan een inzicht in de noodzaak van een zekere elementaire kennis beginnen voorop stellen ? In welke mate hangt dit samen met een toenemende konfrontatie van de lagere klassen met het geschreven woord en een eventueel inzicht in het nut ervan voor de verdediging van de eigen belangen ? En ten slotte, in welke mate vallen deze verzuchtingen van de ouders samen met de verwachtingen die de officiële instanties hadden bij de uitbouw van het kosteloos lager onderwijs ?

Reeds bij de bespreking van De Vroedes werk hebben we een mogelijke verklaring gesuggereerd voor koning Willems bemoeiingen met het onderwijs, samengevat in het citaat : "tot de al meer gelukkige en stevige vestiging van troon en vaderland". Ook H. Boon heeft belangstelling van de koninklijke familie en de hoge adel voor het onderwijs der armen geregistreerd : een schenking van 200 F van de koning (p.125), bezoeken van de koningin (p.136) en schenkingen van de familie de Mérode (p. 133). Alles samen wel erg weinig in vergelijking met Willems inspanningen. Deze laatste kon evenwel niet op de klerus rekenen voor de verdediging van zijn troon, zoals Leopold. Welke motieven hebben de liberalen aangezet deze vorm van filantropie te beoefenen ? Het is niet uit te maken, maar waarschijnlijk geen andere dan deze van het episkopaat, nl. het open stellen van zoveel mogelijk mensen voor de eigen kommunikatiemiddelen, of beter, voor de eigen vormen van sociale controle.

Studies zoals deze van Herman Boon maken het inderdaad mo-

gelijk het onderwijs in te kaderen in het geheel van het sociaal lichaam en zijn partiële functie daarin te determineren.

H. GAUS.